

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TARBIYALASHDA IQTISODIY BILIM VA KO'NIKMALARNING TUTGAN O'RNI

Xolsaidova Nilufar Qobil qizi

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

"Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(maktabgacha ta'lim)" mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda iqtisodiy bilim va ko'nikmalarni shakllantirish, iqsodiy savodxonlik bilimlarini berish, iqtisodiy kompetensiyaning tarkibiy qismlari haqida bayon qilingan. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda iqtisodiy bilim va ko'nikmalarni shakllantirishda iqtisodiy mazmundagi didaktik o'yinlarni tashkil etish va o'tkazish bosqichlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: iqtisodiy ko'nikma, iqtisodiy savodxonlik, moliyaviy bilim, didaktik o'yin, komponent, kognitiv.

KIRISH

Mavzu dolzarbligi: Statistik ma'lumotlarga ko'ra, mamlakatimizning aksariyat fuqarolari iqtisod va moliya sohasida boshlang'ich bilim, ko'nikma va malakalarga ega emas, natijada shaxsiy moliyaviy barqarorlikni ta'minlay olmaydi. Ko'pgina sotsiologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yosh avlod o'z daromadlarini oqilona boshqarishga, mumkin bo'lgan moliyaviy xavflarni to'g'ri baholashga qodir emas. Bu, o'z navbatida, ular tobora ko'proq moliyaviy firibgarlik qurboni bo'lishlariga olib keladi. Moliyaviy savodxonlik dasturlarini qabul qiluvchi va amalga oshiruvchi mamlakatlar soni yil sayin ortib bormoqda. Xususan, Yevropada aholining moliyaviy savodxonligini oshirishga qaratilgan 180 dan ortiq dastur mavjud. Ko'pgina ota onalar moliyaviy bilim pul soliq va ijtimoiy ta'minot bolalar uchun juda qiyin masala deb o'ylashlari mumkin. Biroq, jamiyatning mexanizmlari va rollarini o'rganish orqali siz pulning dunyoda qanday ishlashini tushunishingizni chuqurlashtirasiz. Bunday pul bilimi pul haqida qayg'urmasdan yashash uchun zarurdir. Agar bolalar erta yoshdanoq pul qanday ishlashini tushunsalar, kelajakda ular o'z mablag'lari va aktivlarini to'g'ri boshqarishlari mumkin bo'ladi.

"Pedagogik texnologiya - bu tarbiyachi mahoratiga bog'liq bo'lmagan holda tarbiyachilik muvaffaqiyatini kafolatlay oladigan tarbiyalanuvchi shaxsini shakllantirish jarayoni loyihasidir" V.P.Bespalko, "Pedagogik Iqtisodiy ta'limning zamonaviy yondashuvlari katta maktabgacha yoshdagi bolalarda iqtisodiy kompetensiyani shakllantirish imkoniyatini beradi va unda quyidagilar nazarda tutiladi:

- shaxsning integral sifati;
- boshlang'ich iqtisodiy tushunchalar (mehnat, ishlab chiqarish, texnologik jarayon, tovar-pul munosabatlari);

- shaxs xususiyatlarining axloqiy va iqtisodiy yo'nalishi (mehnatga, mehnat jamoasiga hurmat, mehnat natijalariga tejamkor munosabat, mehnatsevarlik, javobgarlik, samaradorlik);
- o'z iqtisodiy yutuqlarini aks ettirish qobiliyati.

Boshqacha qilib aytganda, maktabgacha katta yoshdagi bolalarning iqtisodiy kompetensiyasi bolalar tomonidan boshlang'ich iqtisodiy tushunchalar va ko'nikmalarga ega bo'lish, iqtisodiy faoliyat sohasidagi qiymat yo'nalishlarini hisobga olgan holda faoliyatni amalga oshirish motivlarini, shuningdek, refleksiv mahorat darajasini egallashga bog'liq. Maktabgacha yoshdagi bolalarda iqtisodiy kompetensiyani shakllantirish jarayoni maktabgacha ta'lim tashkilotida ta'lim jarayonini rivojlantirish va tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq. Shu o'rinda mazkur jarayonning texnologik tarkibiy qismini aniqlash lozim bo'ladi. Demak, iqtisodiy kompetensiya tarkibida quyidagi komponentlar aniqlashtiriladi: motivatsion-emotsional, mazmun faoliyat va refleksiv komponent.

Iqtisodiy kompetensiyaning motivatsion va emotsional tarkibiy qismlari: motivlar, iqtisodiy bilimlarga kognitiv qiziqish, axloqiy va iqtisodiy fazilatlaridir. Bolalarga iqtisodiy yo'nalishda ma'lumotlar berish, axloqiy va iqtisodiy fazilatlarini, boshlang'ich iqtisodiy bilimlarni egallashga intilishlari uchun ijobiy munosabatni yaratish lozim. Dastlab esa bolalarni iqtisodiy tushunchalar bilan tanishtirish muhim. Tarbiyalanuvchilarga "iqtisodiyot", uning insonlar hayotidagi ahamiyati, iqtisodiy bilimlarga bo'lgan ehtiyojni namoyish etish – insonni muvaffaqiyatga yetaklashi singdirib boriladi.

Motivatsion va emotsional komponent hissiy stimulyatsiya va kognitiv qiziqishni rivojlantirish usullari bilan ta'minlanadi. Xususan:

- yorqin ko'rgazmali qurollar asosida iqtisodiy tushunchalarni kognitiv idrok etishga intilish;
- ertaklar va undagi iqtisodiy tushunchalar aks etgan syujetlar asosida bolalarda qiziqish uyg'otish;
- o'yinlar vositasida iqtisodiy bilimlarni singdirish va hok.

Iqtisodiy kompetensiyaning mazmun-faoliyat komponenti bolalarning kundalik faoliyatida boshlang'ich iqtisodiy tushunchalar, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishlariga yo'naltirilgan bilish jarayonini tashkil etishdan iborat. Mazkur komponent asosida bolalar bir-biriga bog'liq bo'lgan iqtisodiy tushunchalarni o'zlashtiradilar, bozor iqtisodiyotining turli sohalari, masalan: ishlab chiqarish va texnologiya, tovar-pul, moliyaviy-iqtisodiy munosabatlar to'g'risidagi bilimlar bilan qurollanadilar. Iqtisodiy bilimlar tarkibi assimilyatsiya uchun xosdir.

Iqtisodiy kompetensiyaning mazmun-faoliyat komponentini amalga oshirish jarayonida V.I. Loginova, P.G. Samorukovalarning asarlarida taqdim etilgan maktabgacha yoshdagi bolalar uchun (vizual, og'zaki, o'yin, amaliy) o'qitish usullarining umumiy qabul qilingan tasnifidan foydalanish o'rindir. Bolalar bilan ishlashda didaktik material bilan turli xil mashqlarni bajarishga alohida e'tibor qaratilishi lozim. Mashqlar jarayonida bolalar tovar-pul munosabatlari yuzasidan iqtisodiy tushunchalarga ega bo'ladilar. Bolalar bilan ishlashda fikrlash va aqliy operatsiyalarning rivojlanish darajasini hisobga olish, taqqoslash va guruhlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun vazifalardan foydalanish muhim. Shu maqsadda oila byudjeti, ehtiyojlar, tovarlar, ishlab chiqarish vositalari, harajatlar, mehnat mahsulotlarini ishlab chiqarish masalalariga e'tiborni qaratish lozim. Og'zaki uslubda ish olib borishda iqtisodiy mazmundagi ertaklar, hikoyalardan foydalanish yaxshi samara beradi.

Tarbiyachi bu borada quyidagi mavzularda mashg'ulotlar tashkil etishi mumkin:

- "Iqtisodiyot malikasi";
- "Inflyatsiya yomon odam";

- “Sehrli kompyuter va sodiq do‘stlar to‘g‘risida ertak”
- “Hamyoningizdagi mo‘‘jizalar”;
- “Ahmad va kompaniya”.

Bu kabi tadbirlar bolalarda mehnat va mehnatsevarlik, o‘zaro yordam, axloqiy va iqtisodiy fazilatlarini rivojlantirishning muhimligi to‘g‘risida g‘oyalar shakllanadi, tejamkorlik, ehtiyotkorlik, mas‘uliyat kabi sifatlar shakllanadi. Iqtisodiy yo‘nalishdagi maqollardan foydalanish iqtisodiy dunyoqarashni shakllantirishga, milliylikni o‘zlashtirishga yordam beradi va u tajriba va donolik natijasida yuzaga keladi. Jarayonni tashkil etishning o‘ziga xosligi – iqtisodiy kontseptsiyalar mavjud bo‘lgan shaklda namoyish etishga imkon beradigan visual materiallardan foydalanishni o‘z ichiga oladi. Tovarlar, mehnat mahsulotlari, ishlab chiqarish uskunalari ishlatish usullari tasvirlangan rasmlarni ko‘rib chiqish va shu bilan bir qatorda ulardan foydalanish – bolalarda aqliy faoliyatni rag‘batlantirishni ta‘minlaydi, o‘z faolligi, iqtisodiy qiziqishlarini namoyish etishga imkon beradi (masalan: tovarlar, bank, chiqindisiz texnologiya, mulk, daromad, harajatlar, narx va boshqalar). Yuqorida sanab o‘tgan barcha usullar, shubhasiz, zarur, ammo bolalarni o‘qitish va tarbiyalashda etakchi usul bu – o‘yin. O‘yin faoliyati davomida miqtisodiy g‘oyalar va ko‘nikmalarni mustahkamlash jarayoni amalga oshiriladi.

O‘yin – bu noyob bolalar faoliyati sohasi. O‘yin shaxslararo munosabatlarning barcha xilma-xilligi va bolalarning shaxsiy fazilatlarini aks ettiradi (do‘stona munosabat, mehnatsevarlik, mas‘uliyatlilik, tejamkorlik va boshqalar).

Turli xil o‘yinlar yordamida bolalar oiladagi iqtisodiy munosabatlar, jamiyatdagi iqtisodiy qarashlarni, umuman olganda “iqtisodiy hayot” ni oddiy syujetli o‘yinlarda (uy, do‘kon, bank, qurilish va boshqalar) anglab yetish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Ammo bolalar o‘yin syujetini o‘ynash, rol o‘ynash bog‘liq harakatlarni kattalar ko‘magisiz amalga oshira olmaydi. Tajriba-tadqiqot ishlari davomida bolalar bilan ishlashda innovatsiyagv yo‘naltirilgan rolli o‘yinlarni tashkil etishga alohida e‘tibor qaratildi. Shuning uchun mehnatning ma‘nosini anglash, kattalarning mehnat faoliyati, ishlab chiqarish, mahsulotlar tayyorlash (tovarlar va xizmatlar) ning ma‘lum texnologik usullarini ishlab chiqish, sug‘urta va tovar-pul munosabatlari bilan bog‘liq bo‘lgan syujet-didaktik o‘yinlardan foydalanildi. Bu borada tarbiyachi faoliyatining xarakterli xususiyatlaridan biri – o‘yin harakatlari bajarilishining to‘g‘riligiga alohida e‘tibor berish, motivatsiya uyg‘ota olish, yangi vaziyatlar yaratish, bolalarning kichik muvaffaqiyati, hissiy kayfiyat, tashabbuskorlik va ijodkorlikni rag‘batlantirish, samaradorlik, mustaqillik, kabi fazilatlarining namoyon bo‘lishiga e‘tibor berishdir.

Iqtisodiy mazmundagi didaktik o‘yinlarni tashkil etish va o‘tkazish uchbosqichda amalga oshiriladi:

1. Birinchi bosqichda tarbiyachi asosiy voqealarni hikoya qiladi, har bir bola tomonidan iqtisodiy xarakterdagi rollarni, harakatlarni aniq bajarishiga e‘tibor beradi.
2. Ikkinchi bosqichda tarbiyachi bolalarga o‘yin syujetida va rolda o‘zlarining tutishari va istaklarini namoyon qilish imkoniyatini beradi, shuning uchun o‘yin syujetli-rolli o‘yin darajasiga o‘tadi, tarbiyachi o‘z ishtirokini ikkinchi darajali rollarda davom ettirishi mumkin. Tahlil jarayonida bolalar qanday o‘ynashgani haqida gapirib berish, bajarilgan rollarning iqtisodiy tarkibiy qismi nimada namoyon bo‘lgani haqida fikr bildirish lozim.
3. Uchinchi bosqichda bolalarning tashabbusi bilan mustaqil rol o‘ynash o‘yinlari paydo bo‘ladi. Bu holda tarbiyachining o‘rni bolalarni syujetning bir nechta qismlariga mos ravishda o‘yinni moslashtirishga imkon beradigan asbobuskunalar bilan ta‘minlashda namoyon bo‘ladi.

O'yin natijalarini sarhisob qiladigan bo'lsak, bolalar "kompaniya" ni ro'yxatdan o'tkazish, reklama dizayni, mahsulot sotish, maxsus terminologiyadan foydalanish qobiliyatiga, shuningdek, tadbirkorlik va bir-birlari bilan munosabatlarning namoyon bo'lishiga, bolalarda axloqiy va iqtisodiy fazilatlarining namoyon bo'lishiga e'tibor qaratildi.

Tarbiyachi odob-axloq, do'stona munosabat, bir-birini tushunishga intilish, hazilga moyilligi, shuningdek odob-axloq qoidalari kabi qoidalar va jamoaviy ish bilan tanishtiradi: hech qachon kechikmang, ma'ruzachining so'zini to'xtatmang, birovga kirmang boshqasining argumenti, imkonsiz va'da bermang. Iqtisodiy kompetensiyaning reflektiv komponenti har bir bolaga iqtisodiy terminologiyani ongli shaklda o'zlashtirish muvaffaqiyatini baholash, o'zlashtirilgan iqtisodiy tushunchalar va ko'nikmalarga o'z munosabatini, axloqiy va iqtisodiy sifatni o'zlashtirish zarurligini ifoda etish imkonini beradi. Iqtisodiy kompetensiyaning aks ettiruvchi komponentini amalga oshirish uchun nazorat qilish usullari va bilim faoliyati samaradorligini qo'llash zarur.

Bolalarning o'yin harakatlaridagi o'zaro aloqalarda quyidagilarga e'tibor qaratiladi:

- rollarni qobiliyatiga qarab taqsimlash;
- eng yaxshi echimni birgalikda topish;
- tarbiyachi bilan birgalikdagi vaziyatlarini yaratish;
- iqtisodiy mazmundagi suhbatning boshlang'ich me'yorlarini o'zlashtirish;
- bir-birlari bilan kommunikativ muloqotni yo'lga qo'yish;
- o'yin davomida do'stona munosabatlarni o'rnatish, bir-biriga yordam berish;
- faoliyat natijalarida etarli darajada o'z-o'zini baholash;
- jamoaviy harakatlar uchun javobgarlik;
- ish natijasidan lazzatlanish va hokazo.

Shunday qilib, bozor iqtisodiyoti sharoitida katta maktabgacha yoshdagi bolalarning iqtisodiy kompetensiyasini shakllantirishning tarkibiy qismlari maktabgacha ta'limni standartlashtirish sharoitida bolalarni iqtisodiy tarbiyalash vazifalarini bajarilishini ta'minlaydi, shuningdek, har bir inson hayotining muvaffaqiyatini ta'minlaydi, pirovardida mamlakatni obod bo'lishiga hissa qo'shadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni hisoblash faoliyatini o'qitish jarayoni "ishlab chiqarish" ning hayotiy va amaliy ma'nosi bilan bog'liq bo'lib, "do'kon", "bozor", "bank" kabi turli xil o'yinlar jarayonida amalga oshiriladi. Arifmetik masalalarni echishni o'rganish ham sinfda matematikadan ham har xil faoliyat turlari (o'yin, ish, uy) jarayonida amalga oshiriladi. Turli xil o'yinchoqlar, illyustratsiyalar, "hayotiy vaziyatlar" o'quv qo'llanmalardan foydalaniladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOT

1. Qodirova F.R, Toshpo'latova Sh.Q, Kayumova N.M., Agzamova M.N. "Maktabgacha pedagogika" T.: Tafakkur, T- 2019. Darslik.
2. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur bo'stoni. 2013 y. Darslik. 3.
3. Kayumova.N.M. Maktabgacha pedagogika. T.: TDPU -2013y. O'quv qo'llanma.
4. F.R.Qodirova. Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va va metodikasi. T- "ISTIQLOL", 2006 y. O'quv qo'llanma.
5. Sh.Shodmonova "Maktabgacha ta'lim pedagogikasi" - T-2008

6. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi(2-nashr), T- 2022 y.
7. Haydarovna, D.R. Pragmatic analysis of the linguistic concept of person-referencing deixis and pronouns referring to it in the uzbek language. Journal of Critical Reviews, 7(5), 350 354.b
8. Lutfullayeva D., Davlatova R., Tojiboyev B. O'zbek tilining assosiativ lug'ati.- Toshkent: «NAVOIY UNIVERSITETI», 2019.
9. Makhmudova I.I. CONDITIONS FOR DETERMINING THE LEVEL ECONOMIC EDUCATION OF PRESCHOOL AGE CHILDREN. Collocium- journal, 2021. № 22.45-67 b